

Krzysztof Firlej

Ocena konkurencyjności i szans rozwoju przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego w warunkach unijnych

Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy 3,
163-175

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRZYSZTOF FIRLEJ

OCENA KONKURENCYJNOŚCI I SZANS ROZWOJU PRZEDSIĘBIORSTW PRZEMYSŁU ROLNO-SPOŻYWCZEGO W WARUNKACH UNIJNYCH

Streszczenie: W artykule została dokonana ocena konkurencyjności i szans rozwoju przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego w warunkach unijnych. Jako, że przedsiębiorstwa przemysłu rolno-spożywczego są nierozdzielnie związane z funkcjonowaniem całego sektora agrobiznesu wcześniej dokonano wyeksponowania mocnych i słabych stron sytuacji wewnętrznej agrobiznesu w fazie pełnego członkostwa w Unii Europejskiej w 2010 r. Przeprowadzono także badania dotyczące diagnozy relatywnych korzyści konkurencyjnych działów o strategicznym znaczeniu dla agrobiznesu tj. rolnictwa i przemysłu spożywczego. Były to badania porównawcze dla wcześniej przeprowadzonych w roku 2007, a więc w 3 lata po przystąpieniu Polski do grupy państw członkowskich Unii Europejskiej. Artykuł kończą wnioski na temat czynników wpływających na zmiany w funkcjonowaniu przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego w województwie małopolskim, które zmodyfikowały ich strategię działania w ostatnich 3 latach.

Słowa kluczowe: agrobiznes, przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego, rozwój

1. WSTĘP

Przedsiębiorstwa przemysłu rolno-spożywczego są nierozdzielnie związane z funkcjonowaniem całego sektora agrobiznesu, który jako podsystem polskiej gospodarki narodowej kształtuje stan, stopień unowocześnienia i wyposażenia jednostek gospodarczych w przemyśle spożywczym począwszy od gospodarstw rolnych produkujących na jego potrzeby, poprzez jednostki skupu, magazynowania, handlu hurtowego i dystrybucji produktów pochodzenia rolniczego, przedsiębiorstwa przetwórstwa rolnego a skończywszy na handlu detalicznym¹. Stanowią one elementy rynku rolniczego, na którym odbywa się bezpośrednia sprzedaż

¹ K. Firlej, *Rozwój przemysłu rolno-spożywczego w sektorze agrobiznesu i jego determinanty*, Wydawnictwo UE w Krakowie, Kraków 2008, s. 94.

produktów rolnych. Przedsiębiorstwa rynku rolniczego zajmują się produkcją, przetwarzaniem, magazynowaniem, uszlachetnianiem surowców pochodzenia rolniczego oraz wytwarzaniem wyrobów. Konkurencyjność przedsiębiorstw przemysłu rolniczego jest uzależniona i integralnie powiązana ze stanem funkcjonowania pozostałych ogniw agrobiznesu oraz poziomem rozwoju i unowocześnienia gospodarki. Jak stwierdza A. Czyżewski w warunkach globalizacji światowej gospodarki mamy do czynienia z procesem koncentracji i modernizacji gospodarstw, co przez potencjalne ujawnienie się efektów skali służy poprawie efektywności produkcji i poprawie ich pozycji konkurencyjnej, w szczególności w gospodarstwach większych, ale również tych mniejszych, produkujących na zaopatrzenie rynków lokalnych². Proces koncentracji i modernizacji dotyczy również przedsiębiorstw przemysłu rolno – spożywczego, które w dobie wychodzenia z kryzysu ogólnoswiatowego powinny szczególnie zadbać o swoją pozycję rynkową oraz możliwości eksportowe produktów rolno – spożywczych. Pozycjonowanie przedsiębiorstw przemysłu rolno – spożywczego jest niezwykle istotnym elementem gry rynkowej w dobie obowiązywania modelu dualnego rozwoju rolnictwa modelu rolnictwa industrialnego, gdzie następuje koncentracja kapitału, dyskontowanie korzyści skali oraz toczy się rywalizacja pomiędzy podmiotami gospodarczymi o wciąż niższe koszty transakcyjne. Wymaga to szczególnie profesjonalnego działania w dobie socjalizacji sektora rolnego, jego farmeryzacji oraz ciągłego zachęcania podmiotów gospodarczych nie tylko do współpracy w zakresie integracji poziomej, ale również pionowej. Pomocne w tym okazują się działania o charakterze marketingowym, które przez S. Urbana uważane są za ważny element integrujący poszczególne jednostki gospodarcze wchodzące w skład agrobiznesu. Wynika to z konieczności posługiwania się marketingiem we wzajemnych kontaktach podmiotów wchodzących w skład agrobiznesu i z opierania się stosunków między nimi na zasadach marketingowych³. Realizacja funkcji marketingowej polegającej na gromadzeniu informacji rynkowych o potrzebach konsumentów, konkurentach, nowych produktach, technologiach produkcji, opakowaniach, cenach, promocji, reklamie, dystrybucji i podejmowaniu ryzyka wzmacnia nie tylko pozycję przedsiębiorstw na wewnętrznym rynku, ale także międzynarodowym. Przedsiębiorstwa przemysłu rolno – spożywczego prowadzą swoją działalność w kilkunastu branżach sektora agrobiznesu, gdzie szanse rozwoju są różne i zależne od ogólnego stanu rozwoju gospodarki. W nowoczesnie funkcjonującej gospodarce rynkowej decydującą rolę odgrywa silna konkurencja, która przejawia się w dużej sile przetargowej nabywców, dzięki której obniżają pozycję producentów dążących do powiększania swej wartości dodanej. Dla wielu ekonomistów jest to niezwykle ważna właściwość gospodarki światowej, która tworzy swego rodzaju walkę pomiędzy przedsiębiorstwami w zakresie podaży

² A. Czyżewski, *Uniwersalia polityki rolnej w gospodarce rynkowej. Ujęcie makro- i mikro-ekonomiczne*. Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2007, s. 29.

³ S. Urban, *Marketing produktów spożywczych*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 2002, s. 28–29.

towarów o odpowiednim standardzie i określonej cenie⁴. Zdaniem W.F. Samuelsona i S.G. Marksa przedsiębiorstwa są w stanie jedynie podnosić konkurencyjność swoich produktów tworząc sumę nadwyżek producenta i konsumenta, natomiast ceny produktów zależą od rynkowych sił podaży i popytu⁵. Ponadto konkurencyjność firmy jest zależna od efektywności i zamożności miejscowości, w której zlokalizowana jest dana firma, od rozwoju sektora i sposobu konkurowania na jej terenie. Pomaga w niej także zamożność terenu, na którym zlokalizowane są firmy, która jest zależna od poziomu nowoczesności firm, ich efektywności, branży i skali produkcji. Firmy zwykle lokalizowane są według uznania i posiadanych kapitałów, które także warunkują przynależność do danego terenu⁶. Szerzej na temat współczesnego zarządzania i lokalizacji firm wypowiedział się Benedykt XIV, który uważa, że coraz bardziej rozpowszechnia się przekonanie, że *zarządzanie przedsiębiorstwem nie może uwzględniać jedynie interesów jego właścicieli, ale musi dbać także o wszystkie inne kategorie podmiotów, uczestniczących w życiu przedsiębiorstwa*: pracowników, klientów, dostawców różnych czynników produkcji i wspólnotę, z którą jest związane. Obecnie rośnie kosmopolityczna klasa *menadżerów*, często kierujących się tylko wskazaniem akcjonariuszy, którymi na ogół są anonimowe fundusze, ustalające faktycznie wysokość ich wynagrodzenia. Nadzieją pozostaje dalekowzroczna analiza menadżerów zdających sobie sprawę z głębokich więzi swojego przedsiębiorstwa z terytorium lub z terytoriami, na których funkcjonują⁷.

2. CEL, METODYKA I OBSZAR BADAŃ

Głównym celem niniejszego opracowania było zaprezentowanie wyników diagnozy rozwoju i na jej podstawie skonstruowanie oceny konkurencyjności przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego, które już przez sześć lat funkcjonują w warunkach unijnej gospodarki. Wstępne badania empiryczne zostały przeprowadzone w 2007 roku w 289 firmach. Badane firmy miały swoją siedzibę na terenie województwa małopolskiego, a swoją działalność prowadziły w branżach przemysłu spożywczego, które zostały wybrane jako najbardziej reprezentatywne dla przemysłu rolno-spożywczego. W badanych firmach przeprowadzono analizę uwarunkowań mikroekonomicznych wpływających na konkurencyjność i rozwój badanych firm. Badania dotyczyły oceny zasobów czynników produkcji, czynni-

⁴ K. Firlej, *Stymulanty konkurencyjności w zarządzaniu spółkami z indeksu WIG – Spożywczy*, [w:] A. Birski (red.), *Uwarunkowania rynkowe konkurencyjności przedsiębiorstw*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn, s. 141–149.

⁵ W. F. Samuelson, S.G. Marks, *Ekonomia menedżerska*, PWE, Warszawa 1998, s. 425–451.

⁶ K. Firlej, *Lokalizacja przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w fazie transformacji*, „Roczniki Naukowe SERiA”, 2009/4, s. 84–89.

⁷ Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, www.areopag.eu/tl_files/relacje/Encyklika-fragmenty.pdf [11.06.2010].

ków społeczno-demograficznych i stanu infrastruktury. Zakres osób, z którymi przeprowadzono wywiady ograniczono do właścicieli i pracowników pełniących funkcje menedżerskie. Wyniki zostały opracowane na podstawie kompletnie wypełnionych ankiet, których było 289. W przeprowadzonych badaniach podjęto próbę określenia determinant decydujących o stopniu rozwoju przedsiębiorstw wybranych branż przemysłu rolno-spożywczego w roku 2007, które stanowiły bazę do badań porównawczych przeprowadzonych metodą wywiadu bezpośredniego i telefonicznego w roku 2010. Głównym celem było zdiagnozowanie sytuacji pokryzysowej w badanych przedsiębiorstwach. Przeprowadzone badania zostały podparte zdiagnozowaniem relatywnych korzyści konkurencyjnych rolnictwa i przemysłu spożywczego w Polsce w trzy lata po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Diagnoza została wykonana przy pomocy metodyki zawartej w pracach A. Pruska i S. Okularczyk dotyczących rozwoju gospodarczego⁸ oraz pracy G. Gierszewskiej i M. Romanowskiej z zakresu analizy strategicznej przedsiębiorstw⁹. Jako podstawowe determinanty przyjęto czynniki zewnętrzne, wewnętrzne, sektorowe i organizacyjne ograniczające funkcjonowanie firm. Są to czynniki, których oddziaływanie w różnym stopniu wpływa na funkcjonowanie przedsiębiorstw przemysłu rolno – spożywczego, są one wzajemnie skorelowane, a ich tworzenie i ukształtowanie wynika z bieżącej sytuacji rynku. Przeprowadzone badania umożliwiły zdiagnozowanie i porównanie stanu funkcjonowania przedsiębiorstw, zależnego od warunków ograniczających otoczenia w wyznaczonym interwale czasowym lat 2004–2010. Wyniki badań przeprowadzonych w roku 2007 zostały wyliczone przy pomocy testu *chi-kwadrat* dla tablic wielodzzielczych, uwzględniających liczbę stopni swobody oraz poziom istotności. Test *chi-kwadrat* dla tablic wielodzzielczych został wybrany jako najbardziej przydatny do typu przeprowadzonych badań i pytań zamieszczonych w ankiecie.

3. DIAGNOZA KONKURENCYJNOŚCI ROLNICTWA I PRZEDSIĘBIORSTW PRZEMYSŁU ROLNO-SPOŻYWCZEGO

Rozpatrując aktualną sytuację gospodarczą rolnictwa i przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego należy odnieść ją do stanu polskiego agrobiznesu, jego endogenicznych determinant rozwoju i relatywnych korzyści konkurencyjnych. W tym celu dokonano strategicznej diagnozy jego podstawowych działów

⁸ A. Prusek, *Strategia rozwoju regionów w warunkach gospodarki rynkowej*, Wydawnictwo „Secesja” Kraków 1995, s. 72. [za:] S. Okularczyk, *Strategiczna diagnoza i program rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej w regionie tarnowskim*, A. Prusek, *Strategiczna diagnoza SWOT/TOWS dotychczasowych kierunków rozwoju gospodarczego regionu tarnowskiego*, [w:] PBZ KBN nr 094 –01 pt.: *Możliwości rozwoju gospodarczego województwa tarnowskiego*, Agencja Consultingowa „MASTER”, Kraków-Tarnów 1994.

⁹ G. Gierszewska, M. Romanowska, *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa 2003, s. 92–149.

charakteryzując czynniki determinujące rozwój gospodarczy przedsiębiorstw. Po sześciu latach członkostwa w Unii Europejskiej przedsiębiorcy za największą korzyść uważają możliwość współpracy i konkurowania z najnowocześniejszymi gospodarkami państw wysokorozwiniętych. W przypadku sektora rolnego stało się to za sprawą realizacji wspólnej polityki rolnej, której wyzwania i dyrektywy objęły wszystkie przedsiębiorstwa. W roku 2007 do endogenicznych determinant rozwoju agrobiznesu zaliczono następujące grupy czynników: środowisko przyrodnicze, stopień jego zanieczyszczenia i przydatności do wykorzystania w rolnictwie, zagadnienia demograficzne i bezrobocie, problemy organizacyjno – własnościowe, z uwzględnieniem struktury agrarnej, wszechstronny rozwój wszystkich branż przemysłu spożywczego, kapitałowe uzbrojenie rolnictwa oraz intensywność produkcji rolniczej, kierunki produkcji rolniczej oraz ich efektywność, rozwój sektora usług oraz small businessu na potrzeby rolnictwa, stopień rozwoju rynkowego otoczenia rolnictwa, rozwój przemysłu produkującego środki produkcji dla rolnictwa, przemysłu spożywczego i pozostałych działów agrobiznesu. Powyższe zestawienie uznano za grupę czynników rozwoju agrobiznesu, która może być świadomie przekształcana i kształtowana, a w realizacji tego zadania miała pomóc możliwość otrzymania środków finansowych z Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej. W roku 2010 dokonano weryfikacji aktualnego stanu mocnych i słabych stron sytuacji wewnętrznej agrobiznesu, którego wyniki zawarto w tabeli 1.

Niewątpliwie jednym z mocnych czynników endogenicznych agrobiznesu jest środowisko przyrodnicze sprzyjające rozwojowi rolnictwa. W skład uwarunkowań środowiska przyrodniczego wchodzi kształtowanie powierzchni, klimat, stosunki wodne i gleby, które w możliwy sposób są wykorzystywane i adaptowane na rzecz produkcji rolnej. W okresie ostatnich trzech lat nasiliło się występowanie niekorzyst-

Tabela 1. Mocne i słabe strony sytuacji wewnętrznej agrobiznesu w fazie pełnego członkostwa w Unii Europejskiej (2010 r.)

ANALIZA STRATEGICZNA S-W (Lista problemów)	SYTUACJA WEWNĘTRZNA SEKTORA	
	MOCNE STRONY „S”	SŁABE STRONY „W”
Środowisko przyrodnicze, ekologia	na terytorium całego kraju występują nadal korzystne warunki przyrodniczo – klimatyczne, wyjątek stanowią tereny górskie o niekorzystnych warunkach gospodarowania, znikomy udział terenów tzw. ekologicznie czystych, pojawiły się trudne warunki gospodarowania na terenach zalewowych,	dalsze pogarszanie stanu środowiska naturalnego, słaby rozwój rolnictwa ekologicznego ze względu na barierę popytu, brak wsparcia ze strony instytucji, występuje wciąż niska atrakcyjność inwestycyjna obszarów wiejskich,

cd. tabeli na następnej stronie

tabela ze strony 167

ANALIZA STRATEGICZNA S-W (Lista problemów)	SYTUACJA WEWNĘTRZNA SEKTORA	
	MOCNE STRONY „S”	SŁABE STRONY „W”
Sytuacja demograficzna	zwiększają się zasoby siły roboczej i możliwość specjalizacji w pracochłonnych kierunkach produkcji przemysłowej i rolniczej, istotnie rośnie współczynnik skolaryzacji wsi, nadal kształtuje się korzystna struktura wiekowa mieszkańców wsi (w tym rolników), występuje wysoki odsetek ludzi młodych i duże skupiska ludności na obszarach wiejskich,	występuje przeludnienie agrarne, popularna jest dwuzawodowość, w Polsce jest procentowo ponad cztery razy więcej rolników niż w Unii Europejskiej (Polska – 25,8%, UE – 5,5%), występuje niska mobilność ludności wiejskiej, niski poziom wykształcenia rolniczego mieszkańców wsi,
Bezrobocie ogółem	istnieje możliwość zatrudnienia bezrobotnych w okresie prac sezonowych w rolnictwie, istnieje możliwość wykorzystania alternatywnych źródeł dochodu (agroturystyka, usługi),	nadal kształtuje się wysoka stopa bezrobocia, występuje bezrobocie ukryte, wciąż występuje bezrobocie w otoczeniu rolnictwa na obszarach wiejskich,
Struktura agrarna	od momentu pełnego członkostwa w UE rozdrobniona struktura agrarna okazuje się korzystną dla prowadzenia ekologicznej produkcji rolnej (niestety w niewielkim zakresie)	nadal występuje bardzo rozdrobniona struktura agrarna, szczególnie na terenach Polski południowej, co wydaje się problemem nie do rozwiązania,
Infrastruktura	stale poprawia się ogólny poziom infrastruktury, utrzymuje się wysoki poziom gazyfikacji, elektryfikacji i zaopatrzenia w wodę na terenie całego kraju,	utrzymują się braki w poziomie rozwoju infrastruktury na terenach wiejskich, wciąż słabo jest rozwinięta infrastruktura społeczna (szkoły, instytucje kulturalne), występują miejscowe szkody na terenach popowodziowych,
Techniczne uzbrojenie techniczne rolnictwa i firm usługowych	w przeważającej części wysoki poziom uzbrojenia technicznego rolnictwa, w pozostałej średni poziom środków produkcji,	niska jakość uzbrojenia technicznego rolnictwa, braki kapitałowe, wykorzystywanie przestarzałych maszyn,
Kierunki produkcji rolniczej, intensywność i specjalizacja, podsystemy agrobiznesu	opłacalna uprawa zbóż, warzyw i owoców, hodowla zwierząt ubojowych, przetwórstwo rolno-spożywcze, uprawa tytoniu, utrzymuje się wysoki stopień nowoczesności przedsiębiorstw przetwórczych,	zanikają przewagi cenowe produkcji rolnej w pierwszych latach członkostwa w UE, wciąż występuje niski stopień specjalizacji gospodarstw, utrzymują się ograniczenia w produkcji rolnej,

cd. tabeli na następnej stronie

tabela ze strony 167–168

ANALIZA STRATEGICZNA S-W (Lista problemów)	SYTUACJA WEWNĘTRZNA SEKTORA	
	MOCNE STRONY „S”	SŁABE STRONY „W”
i branże przemysłu spożywczego	utrzymują się niskie koszty jednostkowe pracy i ziemi, przewagi komparatywne w produkcji o wysokich nakładach pracy i ziemi, wciąż modernizowany jest przemysł przetwórczy który daje dużą elastyczność zmian kierunku produkcji, coraz szerzej wykorzystywane są umiejętności w pozyskiwaniu środków z funduszy unijnych,	zauważalny jest brak kapitału w rolnictwie i na obszarach wiejskich, utrzymuje się niska zdolność kredytowa podmiotów sektora rolnego, coraz bardziej ograniczona jest możliwość zatrudnienia poza rolnictwem, występuje słaba integracja pionowa i pozioma w przemyśle rolno-spożywczym i małe skłonności do wspólnych działań, powiększają się dysproporcje w dochodach pomiędzy małymi i dużymi gospodarstwami,
Sektor usług	wciąż występuje dynamiczny rozwój handlu i usług w całym sektorze, wzrasta przedsiębiorczość mieszkańców wsi, jeszcze bardziej poprawiają się korzystne warunki do rozwoju turystyki,	poprawia się rozwój usług na obszarach wiejskich ze względu na ich ceny i barierę popytu, ale oczekiwania ludności wiejskiej w tym zakresie są nadal nie spełnione, występuje wciąż słaby stan zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego w niektórych regionach,
Small business	nadal występuje rozwój prywatnych firm, szczególnie w przemyśle rolno – spożywczym, handlu i usługach, chociaż ich liczba nie ulega większym zmianom,	stale zmniejsza się liczba firm produkcyjnych, występuje słaby marketing (pomimo powstania specjalnego Funduszu Promocji Polskiej Żywności),
Rynkowe otoczenie sektora	wzmocnieniu uległo funkcjonowanie giełd towarowych, targów, instytucji związanych z agrobiznesem, izb rolnych, związków zawodowych rolników, atutem jest wciąż sąsiedztwo dużych rynków zbytu oraz rynku wschodniego,	brak zainteresowania rozwojem otoczenia rynkowego agrobiznesu, mała liczba firm obsługujących sektor agrobiznesu,
Sektor edukacji oraz doradztwo	wzmacnia się system edukacji rolniczej na poziomie średnim i wyższym, utrzymuje się i jest wzmacniany wysoki poziom doradztwa rolniczego, ekonomicznego i prawnego,	utrzymuje się niski poziom wykształcenia ogólnego i zawodowego rolników, problemem jest brak zainteresowania doradztwem, które jest dla rolników zbyt drogie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Prusek, *Strategia rozwoju regionów w warunkach gospodarki rynkowej*. Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja” Kraków 1995 s. 73; *Informacja o stanie infrastruktury technicznej wsi na koniec 2004 roku*, Departament Infrastruktury Wsi i Komunikacji Społecznej. Wydział Infrastruktury Technicznej, Warszawa 2005; *Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007–2013* (z elementami prognozy do roku 2020) Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 29 czerwca 2005 r. Warszawa, 2005.

nych zjawisk klimatycznych jak wczesne przymrozki jesienne, późne przymrozki wiosenne, długotrwałość pokrywy śnieżnej, a na początku 2010 roku mieliśmy do czynienia z występowaniem na terenach rolnych suszy, a następnie powodzi. Za mocny czynnik sprzyjający rozwojowi przedsiębiorstw agrobiznesu w Polsce można uznać demografię ludności rolniczej, której ilość stanowi 27% ogółu pracujących. Niestety wciąż utrzymuje się niekorzystna struktura zatrudnienia w rolnictwie, czego powodem może być zróżnicowanie miejscowości pod względem liczby mieszkańców. Trwale występujące przeludnienie agrarne niekorzystnie wpływa na stosunki demograficzne na wsi i dalej nasila się w związku z redukcjami zatrudnienia w przemyśle. W 2010 roku istotnie nie zmieniła się sytuacja w zakresie bezrobocia na terenach wiejskich i wciąż występuje ono jako bezrobocie jawne i ukryte. Priorytetowo traktowana przez sfery rządowe jest walka z bezrobociem na wsi, która stanowi jedno z najważniejszych wyzwań polityki gospodarczej od początku akcesji naszego kraju do grupy państw członkowskich Unii Europejskiej.

Pozytywnym aspektem w zakresie zatrudnienia w sektorze rolnym jest posiadanie znacznych zasobów siły roboczej umożliwiających rozwój pracochłonnych kierunków produkcji rolnej i rolnictwa ekologicznego. W ostatnich trzech latach, podobnie jak w okresie trwania transformacji polskiej gospodarki ukształtowało się zjawisko wielofunkcyjności rodzin rolniczych, które wyraża się w szybkim zmniejszaniu się liczby tzw. gospodarstw czysto rolniczych, tj. pozyskujących dochód jedynie z gospodarstwa rolnego i zwiększaniu liczby rodzin pluralistycznych, pozyskujących dochód z innych źródeł. Nie zmieniła się natomiast struktura agrarna polskiego rolnictwa, którą wciąż należy uznać za niekorzystną. W rolnictwie indywidualnym w dalszym ciągu przeważają gospodarstwa małe i bardzo małe (poniżej 4 ha) na południu, ale na północy przeważają gospodarstwa duże (powyżej 12 ha). Coraz częściej rolnicy indywidualni są zainteresowani wykupem państwowej ziemi.

W okresie ostatnich trzech lat nie zaszły duże zmiany w poziomie infrastruktury technicznej, który odgrywa zasadniczą rolę w kształtowaniu aktywizacji gospodarczej terenu i jest jednym z ważniejszych czynników rozwoju gospodarczego kraju. Pozytywnym aspektem tej kwestii jest to, że w ostatnich latach rozbudowa infrastruktury technicznej stała się przedmiotem zainteresowania i współfinansowania wielu instytucji, a wiodącą rolę w finansowaniu tych inwestycji mają samorządy lokalne. Nie uległa także sytuacja w zakresie zaopatrzenia w wodę i sanitacji wsi. Należy ją ocenić jako średnio zaspakajającą potrzeby rolników. Wciąż istnieje wyraźna dysproporcja pomiędzy stanem dostępności do wodociągów zbiorowych i kanalizacji. Ostatnia powódź jeszcze bardziej pogorszyła istniejący stan w tym zakresie. Ciągłej poprawy wymaga istniejący stan techniczny dróg w Polsce, zarówno gminnych, jak i lokalnych, które są poważnie zaniedbane i wymagają generalnych remontów. Oceniając ogólnie funkcjonowanie sektora rolnego należy zauważyć utrzymujący się niski stopień specjalizacji gospodarstw rolnych, duże zróżnicowanie regionalne rozwoju, średnią jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, brak powiązań pomiędzy producentami i niski poziom posiadanego kapitału.

W stosunku do 2007 roku należy podkreślić, że zauważalne są duże możliwości konkurencyjne przedsiębiorstw przemysłu spożywczego, które zaczęły funkcjonować na mocno ustabilizowanym rynku wewnętrznym i stworzyły dobre powiązania eksportowe odbudowując stare i zdobywając nowe rynki zbytu. Teza K. Rejmana, że już w 2004 roku wystąpiła samowystarczalność polskiego rynku surowców spożywczych okazała się dobrym zwiastunem na następne lata¹⁰. Aktualnie funkcjonujące przedsiębiorstwa polskiego przemysłu spożywczego gwarantują produkcję zdrowej i bezpiecznej żywności, zapewniają wymaganą jakość produktów pod względem zdrowotnym (składniki odżywcze) oraz organoleptycznym (dostosowanie smaku, wyglądu, barwy, i konsystencji oraz innych cech, które każdy konsument potrafi ocenić). Przedsiębiorstwa te charakteryzuje duża dynamika przetwórstwa owoców i warzyw i dobra ich organizacja. Na rynku istnieje do wykorzystania wciąż duża ilość taniej i wyspecjalizowanej siły roboczej, potrzebna przy obróbce ręcznej owoców i warzyw. Polskie przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego zwiększyły w ostatnim okresie szanse zajęcia znaczącej pozycji na rynku europejskim, prowadzą zaawansowane badania nad potrzebami i wielkością spożycia produktów żywnościowych oraz ich jakością na skalę międzynarodową. Dostosowanie do norm unijnych nie stanowi większych problemów, a rozwój przetwórstwa i jakości jest bezpośrednio związany z osiąganiem wyższej jakości w trzech wymiarach: bezpieczeństwa zdrowotnego, profilaktyki i poprawy zdrowia, szybkości i wygody. Niestety istotną barierą rozwojową polskich przedsiębiorstw przemysłu spożywczego jest utrzymujący się wciąż niedostatek kapitału, ograniczający wielkość produkcji i dochodu. Diagnozę relatywnych korzyści konkurencyjnych działów o strategicznym znaczeniu dla agrobiznesu czyli rolnictwa i przemysłu spożywczego przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Diagnoza relatywnych korzyści konkurencyjnych działów o strategicznym znaczeniu dla agrobiznesu w roku 2010.

Dział I: Rolnictwo, łowiectwo i pokrewne działalności usługowe – EKD 011–015

Kryteria oceny działu agrobiznesu	Strategiczna diagnoza
Potencjał produkcyjny	bardzo duży potencjał produkcyjny
Poziom zatrudnienia	bardzo wysoki poziom zatrudnienia
Sytuacja marketingowa	dobra na rynku krajowym oraz duży eksport, rozwijają się szerokie możliwości w zakresie promocji
Poziom koncentracji	wysoki
Nowoczesność techniczna	średnia
Poziom konkurencyjności	średni z wysoką możliwością rozwoju
Sytuacja finansowa	średnia
Źródła zaopatrzenia	krajowe i zagraniczne
Znaczenie działu dla kraju	podstawowe zaopatrzenie w żywność

cd. tabeli na następnej stronie

¹⁰ K. Rejman, *Rozwój europejskiego rynku żywnościowego odzwierciedleniem trendów zachowań i preferencji żywieniowych konsumentów*, [w:] H. Manteuffel Szoego, *Problemy rolnictwa światowego*. T. XI, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2004, s. 347–355.

tabela ze strony 171

Kryteria oceny działu agrobiznesu	Strategiczna diagnoza
Zagrożenie dla środowiska	małe ale należy zadbać o jakość gleb
Faza rozwojowa branży	wciąż w fazie restrukturyzacji i modernizacji
Diagnoza SWOT <ul style="list-style-type: none"> • mocne strony sytuacji wewnętrznej • słabe strony sytuacji wewnętrznej • szanse zewnętrzne • zagrożenia zewnętrzne 	duży potencjał produkcyjny, dobra reputacja i jakość przeludnienie agrarne, niska wydajność pracy środki finansowe z Funduszy Strukturalnych otwarcie rynków wschodnich konkurencja zagraniczna, bariera popytu, ograniczenia w produkcji
Poziom dostosowania do gospodarki rynkowej	średni poziom dostosowania
Syntetyczna ocena korzyści konkurencyjnych działu	ogólnie wciąż średni stopień rozwoju z możliwością osiągnięcia wyższego pod warunkiem modernizacji i restrukturyzacji gospodarstw i zmiany sposobów produkcji rolnej

Dział III: Przemysł spożywczy – EKD 151–160

Kryteria oceny działu agrobiznesu	Strategiczna diagnoza
Potencjał produkcyjny	bardzo duży potencjał produkcyjny
Poziom zatrudnienia	bardzo wysoki poziom zatrudnienia
Sytuacja marketingowa	dobra na rynku krajowym i zagranicznym, rozwijają się szerokie możliwości w zakresie promocji
Poziom koncentracji działu	średni
Nowoczesność techniczna	bardzo zaawansowana technologia produkcji, która należy już do najnowocześniejszych na świecie
Poziom konkurencyjności	bardzo wysoki
Sytuacja finansowa	dobra
Źródła zaopatrzenia	krajowe i zagraniczne
Znaczenie działu dla kraju	podstawowe zaopatrzenie w żywność
Zagrożenie dla środowiska	bardzo małe
Faza rozwojowa branży	utrzymuje się faza rozwojowa w warunkach rynkowych
Diagnoza SWOT <ul style="list-style-type: none"> • mocne strony sytuacji wewnętrznej • słabe strony sytuacji wewnętrznej • szanse zewnętrzne • zagrożenia zewnętrzne 	potencjał produkcyjny, reputacja, jakość, marka, technologia średni poziom technologiczny produkcji, eksport do Unii Europejskiej i ponownie na rynki wschodnie współpraca międzynarodowa, konkurencja zagraniczna, bariera popytu,
Poziom dostosowania do gospodarki rynkowej	wysoki poziom dostosowania
Syntetyczna ocena korzyści konkurencyjnych działu	Utrzymuje się wciąż wysoki stopień rozwoju, istnieją ogromne szanse przy uwzględnieniu restrukturyzacji, wykorzystaniu środków unijnych i powiązaniu z kapitałem zagranicznym szczególnie do roku 2014

Źródło: opracowanie własne

4. PODSUMOWANIE

Podjęcie próby oceny konkurencyjności i szans rozwoju przedsiębiorstw przemysłu rolno – spożywczego w warunkach unijnych dowiodło, że posiadają one ważny status w gospodarce rynkowej, gdyż zajmują się produkcją i przetwórstwem żywności. Pozostawienie ich funkcjonowania mechanizmowi rynkowemu może implikować poważne problemy dla całej gospodarki. Stan wyżywienia danego kraju jest w pełni zależny od poziomu funkcjonowania tych przedsiębiorstw, a ich pozycja i wkomponowywanie się w globalny rynek żywności świadczy o pełnym rozumieniu reguł nowocześnie funkcjonującej gospodarki światowej. Przeprowadzona analiza porównawcza w 2010 roku i odniesienie jej do analizy z 2007 roku umożliwiła wyeksponowanie czynników ograniczających rozwój przedsiębiorstw przemysłu rolno – spożywczego. Do najważniejszych z nich zaliczono czynniki o charakterze:

1. zewnętrznym:

- duże korzyści przynosi dostęp do dużego rynku unijnego, pomimo tego, że większość przedsiębiorstw prowadziła swoją działalność na terenach miejskich,
- istnieje wysoki poziom konkurencji występującej na rynkach zbytu,
- wciąż bardzo pozytywnie oceniane jest przystąpienie Polski do Unii Europejskiej,
- pozytywnie oceniane są przekształcenia polskiej gospodarki umożliwiające adaptację do nowych warunków gospodarczych,
- wysoko oceniany jest poziom jakości usług publicznych,
- coraz lepiej oceniane jest zainteresowanie władz publicznych usuwaniem barier dla funkcjonujących przedsiębiorstw,
- dobrze postrzegany jest klimat lokalny dla prowadzenia działalności gospodarczej,
- występują: wysoka konkurencja na rynku pracy, niska konkurencja cenowa, wysokie koszty surowców podstawowych,

2. wewnętrznym:

- zatrudnienie w badanych przedsiębiorstwach utrzymuje się na stałym poziomie,
- średni obrót badanych przedsiębiorstw legł niewielkiemu zmniejszeniu,
- przedsiębiorstwa posiadają wystarczającą powierzchnię produkcyjną,
- w przedsiębiorstwach zauważalna jest potrzeba zwiększania kwalifikacji, szczególnie wśród pracowników operacyjnych,
- badane przedsiębiorstwa słabo zainteresowane są pozyskiwaniem środków finansowych z Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej,
- poziom jakości, atrakcyjności i funkcjonalności oferowanych towarów i usług jest uznawany w większości za bardzo dobry i dobry,
- siła ekonomiczna przedsiębiorstw oceniana jest za wystarczającą,
- badane przedsiębiorstwa dążą do wprowadzania nowoczesnych technik, obniżania kosztów i zwiększenia wydajności pracy, stabilnego systemu

podatkowego i obniżania wysokości podatków, promocji, marketingu, wysokiej jakości produkcji, zwiększania dostępu do środków finansowania, są zainteresowane eksportem i poprawą organizacji pracy,

3. sektorowym:

- przedsiębiorcy jako bardzo ważną uznają bieżącą sytuację rolnictwa, ceny surowców i zmiany w sezonowości ich podaży,
- wciąż niewiele podpisuje się umów kontraktacyjnych,
- bieżące funkcjonowanie przedsiębiorstw w wysokim stopniu istotnie zależy od stanu funkcjonowania pozostałych działów agrobiznesu,

4. organizacyjnym:

- wciąż przeważającą formą prawną przedsiębiorstw jest firma jednoosobowa,
- średni okres funkcjonowania przedsiębiorstwa wynosi 20 lat,
- jako bardzo dobry i dobry uznaje się sposób zarządzania przedsiębiorstwami oraz stopień znajomości wizji ich rozwoju przez pracowników,
- możliwości realizacyjne strategii przedsiębiorstw oraz jakość kwalifikacji i umiejętności zatrudnionych pracowników jest bardzo wysoka.

Z badań przeprowadzonych w 2010 roku można wnioskować, że o jakości przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego decydują wciąż warunki ekonomiczne i polityczne, a ilość i jakość kapitału ludzkiego gromadzonego w przedsiębiorstwach rolno-spożywczych decyduje o ich strukturze i poziomie ich rozwoju. Niezwykle istotną determinantą określającą zdolność konkurencyjną wewnętrzną i międzynarodową przedsiębiorstw przemysłu rolno – spożywczego są rozwiązania instytucjonalne. Za bardzo ważną należy uznać ingerencję państwa w funkcjonowanie sektora agrobiznesu. Jako bardzo znaczącą w rozwoju tych przedsiębiorstw wskazano finansową pomoc unijną, która służy w aktywizacji rozwoju agrobiznesu i restrukturyzacji polskiego rolnictwa. Obecnie można jednoznacznie potwierdzić, że integracja Polski z Unią Europejską zainicjowała szansę modernizacji polskich przedsiębiorstw przemysłu rolno – spożywczego poprzez likwidację pozataryfowych barier handlowych, spektakularny wzrost wzajemnych obrotów w latach 2004–2009, napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych i przepływ technologii.

BIBLIOGRAFIA

- Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, www.areopag.eu/tl_files/relacje/Encyklika-fragmenty.pdf. [20.06.2010].
- Czyżewski A., *Uniwersalia polityki rolnej w gospodarce rynkowej. Ujęcie makro- i mikroekonomiczne*. Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2007.
- Firlej K., *Lokalizacja przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w fazie transformacji*, „Roczniki Naukowe SERiA”, 2009/4.
- Firlej K., *Rozwój przemysłu rolno – spożywczego w sektorze agrobiznesu i jego determinanty*, Wydawnictwo UE w Krakowie, Kraków 2008.

- Firlej K., *Stymulanty konkurencyjności w zarządzaniu spółkami z indeksu WIG – Spożywczy*, [w:] A. Birski (red.), *Uwarunkowania rynkowe konkurencyjności przedsiębiorstw*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn 2008.
- Gierszewska G., Romanowska M., *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa 2003.
- Prusek A., *Strategia rozwoju regionów w warunkach gospodarki rynkowej*, Wyd. „Secesja”, Kraków 1995.
- Rejman K., *Rozwój europejskiego rynku żywnościowego odzwierciedleniem trendów zachowań i preferencji żywieniowych konsumentów*, [w:] H. Manteuffel-Szoega, *Problemy rolnictwa światowego. T. XI*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2004.
- Samuelson W.F., Marks S.G., *Ekonomia menedżerska*, PWE, Warszawa 1998.
- Urban S., *Marketing produktów spożywczych*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 2002.

ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS AND DEVELOPMENT OF BUSINESS OPPORTUNITIES OF AGRI-FOOD INDUSTRY IN THE EU CONDITIONS

Summary: In this article competitiveness and enterprise development opportunities for agribusiness – food in terms of the EU have been assessed. As agribusiness companies – food are inextricably linked to the functioning of the entire agribusiness sectors visibility, strengths and weaknesses of the internal situation of agribusiness in the phase of full membership in the European Union in 2010 have been previously underlined. There were also studies carried out on the relative benefits of competing diagnostic departments of strategic importance for agri-business, i.e. agriculture and food industry. This was a comparative study with the previously conducted in 2007, so in three years after the Polish accession to the group of Member States of the European Union. The article ends with conclusions about the determinants of changes in the functioning of the agribusiness – food in Malopolska, which have altered their strategies in the last 3 years.

Key words: agribusiness, food industry enterprises, development

*Dr hab. Krzysztof Firlej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Katedra Strategii Zarządzania i Rozwoju Organizacji
ul. Rakowicka 27
31-510 Kraków
krzysztof.firlej@uek.krakow.pl;*